UDK 371.3
UDK 811.163.42 ISSN 1845-8793 HRVATSKI, XXIII, br. 2, Zagreb, 2025.

Izvorni znanstveni rad
Prihvaćen za objavljivanje: 17. ožujka 2026.

KONCEPCIJE ISPITA ZRELOSTI I HRVATSKI NA MATURI U 19. I 20. STOLJEĆU[1]

Ana Ćavar
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak: Ispit zrelosti u hrvatskom školskom sustavu postoji od sredine 19. stoljeća. Riječ je o ispitu koji se polaže na kraju srednjoškolskog obrazovanja i koji je isprva bio preduvjet nastavka školovanja na sveučilištu, a potom formalni završetak srednjoškolske nastave. Od njegova uvođenja u obrazovni sustav do danas mijenjale su se i ispitne koncepcije. Hrvatski jezik obvezni je nastavni predmet na maturi od uvođenja ispita do danas, uz izuzetak razdoblja nakon reforme srednjoškolskog obrazovanja 1970-ih. Cilj je rada istražiti kako se sve do uvođenja državne mature 2009. godine u našim srednjim školama polagao ispit zrelosti te osobito na koje se sve načine na maturi ispitivao nastavni predmet Hrvatski jezik. Budući da temu u radu zahvaćamo u dugom vremenskom razdoblju, koje je obilježeno brojnim sadržajnim i koncepcijskim modifikacijama ispita zrelosti, težište je stavljeno na maturu i oblike ispita iz Hrvatskog jezika po završetku gimnazijskih programa – isprva na maturalni ispit u klasičnim gimnazijama, a onda i na njihove sljednice uključujući i srednjoškolsko usmjereno obrazovanje te gimnazijske programe od 1990-ih. Rezultati upućuju na razmjerno stabilne koncepcije ispita s brojnim sadržajnim

[1] Rad je nastao u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta Transferi znanja u Hrvatskom jeziku: koncepcijski i sadržajni (dis)kontinuiteti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a financiran je sredstvima Europske unije. Izneseni stavovi i mišljenja su stavovi i mišljenja autora i ne moraju se podudarati sa stavovima i mišljenjima Europske unije ili Europske izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA). Ni Europska unija ni EACEA ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

izmjenama i na usku povezanost općeobrazovnih gimnazijskih programa i složenosti ispitne koncepcije.

Ključne riječi: ispit zrelosti, nastavni predmet Hrvatski jezik na ispitu zrelosti, srednjoškolsko obrazovanje, 19. i 20. stoljeće.

UVOD

U školskoj je godini 2009/2010. u Hrvatskoj prvi put provedena državna matura – maturalni ispit koji organizira i provodi Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje. Uvođenjem državne mature svi su maturanti istodobno polagali isti standardizirani ispit, što je po prvi put osiguralo ne samo jednake uvjete za sve pristupnike na ispitu zrelosti već i mogućnost usporedbe ostvarenih rezultata. Državnom je maturom uvedena nova koncepcija ispita koji u hrvatskom obrazovnom sustavu u različitim oblicima postoji od sredine 19. stoljeća. U radu se rekonstruiraju koncepcije ispita zrelosti od njegova uvođenja u školski sustav do 2009. godine s osobitim osvrtom na ispit iz Hrvatskog jezika. Cilj je analize oblikovati podrobniju sliku o svrsi maturalnog ispita u obrazovnom sustavu i oblicima njegove provedbe do uvođenja državne mature.

Tijekom nešto više od stotinu i pedeset godina postojanja maturalni se ispit, dakako, sadržajno i koncepcijski više puta mijenjao. Do izmjena je dolazilo zbog niza razloga, od pokušaja pojednostavljenja isprva vrlo složena i opsežna ispita, obrazovnih reformi koje su oblikovale nastavne programe do društveno-političkih okolnosti, pod čijim su se utjecajima mijenjali sadržaji poučavanja, a povremeno i svrha nastavnog predmeta, pa i obrazovnog sustava uopće. Složene društveno-političke okolnosti, koje su hrvatski kao nastavni predmet suoblikovale od njegova uvođenja u obrazovni sustav, razvidne su već u brojnim izmjenama njegova imena – ilirskog, hrvatskog, hrvatskog ili srpskog, srpskohrvatskoslovenačkog, hrvatskosrpskog, srpskohrvatskog do niza etnopolitički neutralnih naziva poput materinskog, narodnog ili državnog, kako ga se ponekad nazivalo u programskim i u drugim (pod)zakonskim do-

kumentima.[2] Od sredine 19. stoljeća kada je u Hrvatskoj uvedeno moderno srednje školstvo, mijenjao se, dakako, i srednjoškolski obrazovni sustav. Maturalni ispit isprva se polagao u klasičnim gimnazijama i realkama, a s vremenom se uvodi u realne gimnazije, građanske i učiteljske škole, od sredine 20. stoljeća u sve gimnazijske smjerove, zatim i u sve srednjoškolske programe usmjerenog obrazovanja te od 1990-ih ponovno u sve iznova uspostavljene gimnazijske smjerove. U svim je tim školama polaganje ispita zrelosti ili završnog ispita, kako ga se službeno nazivalo u većem dijelu druge polovice 20. stoljeća, bilo preduvjet za nastavak školovanja na sveučilištu ili formalni završetak srednjoškolskog obrazovanja. Od uvođenja maturalnog ispita u obrazovni sustav uključujući i ispitnu koncepciju uvedenu državnom maturom u 21. stoljeću, s izuzetkom razdoblja nakon implementacije reforme srednjoškolskog obrazovanja sredinom 1970-ih, nastavni je predmet Hrvatski jezik stalna i obvezna sastavnica ispita zrelosti. Zbog opsežnosti i složenosti teme koju ovdje zahvaćamo u dugom vremenskom razdoblju, brojnih izmjena te sadržajnih i koncepcijskih modifikacija ispita zrelosti tijekom nešto više od stotinu i pedeset godina njegova postojanja, težište je u radu stavljeno na oblike maturalnog ispita iz Hrvatskog jezika na kraju gimnazijskih programa – isprva na maturalni ispit u klasičnim gimnazijama, a onda i na njihove sljednice u 20. stoljeću, uključujući i srednjoškolsko usmjereno obrazovanje te gimnazijske programe od 1990-ih, kada se taj općeobrazovni tip srednje škole ponovno uvodi. Cilj je rada istražiti čemu je, do uvođenja državne mature 2009. godine, taj ispit u našim srednjim školama služio, kako se polagao i osobito, na koje se načine na maturi ispitivao nastavni predmet Hrvatski jezik.

[2] U radu će se nastavni predmet neovisno o službenom nazivu u određenom razdoblju nazivati uglavnom Hrvatskim jezikom, a samo će se mjestimično naznačiti i njegovo službeno ime u određenom razdoblju. O primjenama imena nastavnog predmeta u drugoj polovici 20. stoljeća v. više u Mićanović (2021).

1. ISPIT ZRELOSTI U 19. STOLJEĆU

Ispit zrelosti, maturalni ispit, matura, viši tečajni ispit, završni ispit – nazivi su kojima se od sredine 19. stoljeća imenovao ispit kojim su se učenici na kraju srednjoškolskog obrazovanja kvalificirali za nastavak školovanja na sveučilištu. Matura kao preduvjet nastavka školovanja na visokoškolskim institucijama u hrvatski je obrazovni sustav uvedena sredinom 19. stoljeća u sklopu velike obrazovne reforme provedene u cijeloj Habsburškoj Monarhiji. Reformom su uvedene osmogodišnje općeobrazovne srednje škole koje su, osobito u završnim četirima razredima, učenike pripremale za sveučilišni studij. Osim četverogodišnjih nižih i viših gimnazija zahvaljujući spomenutoj reformi od sredine 19. stoljeća u našem obrazovnom sustavu postoje i predmetni nastavnici, razrednici, razredne knjige, ispit zrelosti na kraju više gimnazije te hrvatski kao nastavni predmet i kao nastavni jezik (Švoger i Župan 2021). Franz Exner i Hermann Bonitz, autori Nacrta ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji[3] (njem. Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich) (1849), reformu su oblikovali po uzoru na pruski obrazovni sustav, odakle preuzimaju i ispit koji se polaže na kraju srednjoškolskog obrazovanja. U pruskom je školskom sustavu ispit zrelosti postojao još od 1788. godine (Ciperle 1994). Ispitom se, kako mu i izvorni naziv kaže, provjeravala zrelost, točnije osposobljenost učenika za nastavak školovanja. Ispit zrelosti isprva nije bio obvezan za sve srednjoškolce. Naime u 18. i početkom 19. stoljeća polagali su ga samo učenici koji su se prijavljivali na natječaj za stipendije. Sredinom 19. stoljeća mijenja se svrha ispita zrelosti, pa on od uvođenja u naš obrazovni sustav ima dvojaku ulogu:

> [t]i ispiti ne trebaju samo zadržati nezrele učenike podalje od sveučilišta, nego istodobno pružiti školi redovitu prigodu da se pred vlastima potvrdi u pogledu

[3] Nacrtu ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji prethodio je prvi cjelovit prijedlog reforme javnog školstva u Monarhiji, koji su pod naslovom Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji (njem. Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich) 1848. oblikovali Franz Exner i Ernst Barun von Feuchtersleben. Više o tome v. u Horbec, Matasović i Švoger (2017: 31–32).

ostvarenja zadaće koja joj je povjerena (Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji, 1849/2011: 125).

Maturalni ispiti u hrvatskim gimnazijama provodili su se samo u javnim gimnazijama, a u 19. stoljeću nisu ih polagali svi učenici, već samo oni koji su planirali nastaviti školovanje na fakultetu. Ostali učenici polagali su uobičajene javne ispite kojima su na kraju svakog gimnazijskog razreda dokazivali zrelost za „promicanje" u viši razred ili za završetak više gimnazije na kraju osmog razreda. Učenici koji su željeli pristupiti maturi dva mjeseca prije završetka osmog razreda upućivali su molbu učiteljskom vijeću. Učiteljsko vijeće procjenjivalo je „je li obrazovno stanje prijavljenih takvo da se s vjerojatnošću može očekivati izdavanje svjedodžbe zrelosti" (1849/2011: 161) i moglo je učenicima savjetovati da odgode ili čak odustanu od polaganja ispita.

U Nacrtu ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji detaljno je razrađena i koncepcija maturalnog ispita, koja će definirati devetnaestostoljetna načela njegova oblikovanja i polaganja. Premda se u dokumentu naglašavalo da je u ispitu riječ o provjeravanju „zrelosti duha, a ne samo o posjedovanju određene količine znanja" (1849/2011: 125), prvi su maturalni ispiti, osobito iz današnje perspektive, bili izuzetno ambiciozno zamišljeni. Ispit je obuhvaćao pisani i usmeni dio. Pisani se dio sastojao od nekoliko klauzurnih radnji: sastavka na materinskom jeziku, prijevoda s latinskog i prijevoda s grčkog na materinski jezik, prijevoda na latinski i matematičkog zadatka (1849/2011: 162). Nakon pisanih ispita polagao se usmeni ispit, a ispitivali su se sadržaji iz sljedećih nastavnih predmeta: iz književnosti na materinskom jeziku, iz klasičnih jezika, latinskog i grčkog i njihovih književnosti, iz povijesti i iz geografije, matematike, povijesti prirode i fizike te iz gramatike i književnosti drugog živog jezika (1849/2011: 165).

U hrvatskim je gimnazijama reforma srednjoškolskog obrazovanja podrazumijevala uvođenje hrvatskog i kao nastavnog jezika i kao nastavnog predmeta. To je najprije provedeno u zagrebačkoj i riječkoj osmogodišnjoj gimnaziji, odmah po stupanju reforme na snagu početkom 1850-ih. Ipak, već koju godinu poslije, kao posljedica uvođenja apsolutizma, kao obvezni nastavni jezik uveden je njemački u sve pred-

mete osim u Hrvatski jezik i dijelom u Vjeronauk (Gross 1985). Unatoč nepovoljnim društveno-političkim okolnostima 1850-ih prvo je desetljeće postojanja hrvatskog kao nastavnog predmeta vrlo važno jer je uspostavljena predmetna nastava za potrebe koje se sastavljaju i objavljuju temeljni udžbenici.[4] Konsolidacija nastavnih sadržaja i postupno uvođenje hrvatskog kao nastavnog jezika u ostale hrvatske gimnazije, a time i ispita zrelosti na hrvatskom jeziku, nastavljaju se tijekom druge polovice 19. stoljeća. Potkraj 1860-ih hrvatski kao nastavni jezik uvodi se u kotorsku i dubrovačku gimnaziju, a postupno i u ostale srednje škole poput požeške i splitske gimnazije. Prvi ispit zrelosti u požeškoj je gimnaziji proveden u šk. god. 1873/74. otkad je i ta škola svojim učenicima počela „na rastanku podjeljivati pravo pristupa do časnih dvorana sveučilišnih".[5] U splitskoj je gimnaziji maturalni ispit na hrvatskom jeziku prvi put održan 1888. godine. Koncepcija ispita zrelosti propisana Nacrtom temeljnih načela za gimnazije i realne škole u Austriji primjenjivala se i u hrvatskim potpunim gimnazijama. Znanje hrvatskog jezika i književnosti provjeravalo se pisanim i usmenim ispitom. Pisani dio maturalnog ispita uključivao je sastavak na hrvatskom jeziku, a za taj su zadatak učenici na raspolaganju imali pet sati. Sastavak se pisao „o temi koja se nalazi unutar misaonog kruga učenika i koja je primjerena visini općeg obrazovanja koju trebaju izraziti", s tim da tema u obliku u kojemu je zadana nije smjela biti obrađena na nastavi (Nacrt, 1849/2011: 162). Svrha sastavljanja klauzurne radnje na hrvatskom jeziku bila je ispitati opće obrazovanje učenika. Tako su prvi maturanti požeške gimnazije 1874. pisali klauzurnu radnju o temi „Za što se je u literaturi pojedinih naroda prije proze razvilo pjesništvo?", koju je pratila smjernica da „zadaću valja obrazložiti primjeri iz literature naroda grčkoga, rimskoga i hrvatskoga.", dok je abiturijentima splitske gimnazije 1888. bila zadana tema „Dokle je na našu staru književnost uplivalo obće stanje Evrope,

[4] O počecima hrvatskog kao nastavnog predmeta v. više u Ćavar (2021a). O devetnaestostoljetnim čitankama pisali su D. Dukić (2021) i L. Plejić Poje (2021) i (2023). Pregled gramatika i pravopisnih priručnika može se pronaći u Frančić (2021a) i Frančić (2021b).

[5] Preuzeto iz publikacije *Pogled na ispite zrelosti koji su se obdržavali na Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Požegi* (1873./74. do 1902./3), str. 3.

a dokle prilike našeg naroda?".[6] Od ispitanika se pritom očekivalo da zadanu temu „obradi jezično ispravno, jasno i s određenom vještinom" (1849/2011: 166). Tijekom pisanja sastavka maturanti se nisu smjeli služiti priručnicima, a predati su trebali i čistopis sastavka i koncept. Sve klauzure pisale su se uzastopno tijekom istog tjedna s tim da je ispit dnevno trajao najviše pet sat. Teme pisanih radova zadavali su predmetni nastavnici, a o temi o kojoj će učenici pisati odlučivao je zemaljski školski savjetnik, koji je kao predstavnik nadređenog državnog tijela predsjedavao školskim ispitnim povjerenstvom. Pisane radove najprije su ispravljali predmetni nastavnici koji su temu zadali, a nakon njih svi članovi povjerenstva te na kraju školski savjetnik. Svi su se oni trebali usuglasiti o ocjeni pristupnika. Nakon pisanog dijela polagao se usmeni ispit na kojemu je Hrvatski jezik bio obvezan predmet, a ispitivala se književnost koja se u povijesnom pregledu i učila u višoj gimnaziji. Pritom se očekivala upućenost u „historijski pregled lijepe književnosti i poznavanje njezinih istaknutih djela preko vlastitog čitanja" (isto).

Svi pristupnici na maturi polagali su pisane i usmene ispite iz svih propisanih predmeta bez prava na oslobođenje od nekog dijela ispita. Usmeni dio ispita odvijao se pred povjerenstvom u kojem su, osim predmetnog nastavnika, ravnatelja i školskog savjetnika, mogli sudjelovati i ostali profesori koji su predavali u završnom razredu više gimnazije, a ukupno je trajao čak osam ili devet sati! Kao i kod pisanog dijela, o uspjehu je odlučivalo povjerenstvo, a ocjene obaju dijelova maturalnog ispita unosile su se u maturalnu svjedodžbu. Maturalna svjedodžba, osim za upis na studij, prilagala se natječajima za stipendije, prijavi na državni ispit nakon završetka studija, natječaju za promoviranje ili habilitaciju te prijavi na natječaj za prvi posao u državnoj službi (1849/2011: 169).

Nakon pripojenja Vojne krajine civilnoj Hrvatskoj pravila o organizaciji i provođenju maturalnih ispita ponovno su objavljena u *Službenom*

[6] Podaci o maturalnim temama u požeškoj gimnaziji navode se prema radu Antuna Petkovića „Devedeset maturskih generacija" i to prema inačici objavljenoj u monografiji *Gimnazija Požega 1699. – 2019*. iz 2020. Podaci o temama u splitskoj gimnaziji preuzeti su iz *Izvještaja državne klasične gimnazije u Splitu za školsku godinu 1938-39*.

glasniku 1888. radi ujednačavanja propozicija u provođenju ispita zrelosti u gimnazijama s hrvatskim nastavnim jezikom, uključujući i one krajiške u kojima je nastavni jezik do 1881. uglavnom bio njemački. U Propisu o obdržvanju ispita zrelosti na hrvatsko-slavonskih gimnazijah (1888) preuzima se ispitna koncepcija uspostavljena reformskim dokumentom iz 1849, uz nešto preciznija pravila o nužnom minimumu za polaganje maturalnog ispita. Usmenom ispitu tako nisu mogli pristupiti učenici koji na pismenom dijelu ispita iz četiriju radova, odnosno četiriju predmeta, nisu dobili prolaznu ocjenu. Oni su na ispit zrelosti ponovno mogli izići sljedeće godine. Na usmenom ispitu polagali su se Latinski, Grčki, Hrvatski i Njemački, Povijest i Zemljopis, Matematika i Fizika, a u riječkoj gimnaziji i Talijanski jezik (1888: 31). Novost je da je ovim odredbama omogućeno oslobađanje usmenog ispita iz Povijesti, Zemljopisa i Fizike za učenike koji su u višoj gimnaziji imali iz tih predmeta „ocjenu iznad dovoljan" (isto). Iznimno su od usmenih ispita iz pojedinih predmeta mogli biti izuzeti pristupnici koji su klauzure iz tih predmeta dobro napisali, odnosno dobili iz njih ocjenu odličan ili barem vrlo dobar. Vjeronauk, Prirodopis i Filozofija nisu se ispitivali, nego su se u maturalnu svjedodžbu preuzimale ocjene iz semestralnih gimnazijskih svjedodžbi. Težište je u ispitu i dalje bilo na cjelokupnom gimnazijskom gradivu, s tim da se naglašavala važnost provjeravanja učenikove samostalne „upotrebe" naučenog (1888: 32). Pisanim ispitom iz Hrvatskog jezika abiturijent je i dalje trebao pokazati da je „vrstan okretno, jasno i logično izpravno napisati sastavak njegovoj obrazovanosti primjeren i to jezikom čistim i stilistično sasvim korektnim" (isto). Na usmenom se ispitu provjeravalo poznavanje povijesti književnosti, i to hrvatske i srpske, s tim da se tražilo poznavanje svih književnih naslova iz vrlo opširna popisa utvrđena nastavnim programom[7]. Štoviše, nije se očekivalo poznavanje samo obveznih naslova nego i izbornih, odnosno svih onih koje nastavni plan i program „što propisuje što za čitanje preporučuje" (1888: 33). Uz to, sastavni je dio ispita iz Hrvatskog jezika bio staroslavenski

[7] Više o programu gimnazijske nastave književnosti krajem 19. stoljeća može se pronaći u Ćavar (2024).

jezik, koji se također učio u višoj gimnaziji. Na kraju obaju dijelova povjerenstvo je odlučivalo o uspjehu na ispitu. Da bi položili ispit, pristupnici ni iz jednog predmeta nisu smjeli imati negativnu ocjenu. Učenici koji samo jedan predmet nisu položili s uspjehom mogli su taj predmet ponovno odgovarati za dva mjeseca. Oni koji nisu pokazali traženu zrelost ispitu su ponovno mogli pristupiti za godinu dana. Na maturalni se ispit moglo izići najviše triput.

2. MATURALNI ISPIT U PRVIM DESETLJEĆIMA 20. STOLJEĆA

Zbog složenosti i zahtjevne ispitne koncepcije već od 1880-ih javljaju se pokušaji da se maturalni ispit izmijeni ili čak ukine.[8] Na izmjene je ipak trebalo čekati nekoliko desetljeća jer je ispit djelomično izmijenjen tek 1908. godine (Cuvaj 1913b: 294) nakon reforme srednjoškolskog programa 1906. U Propisima za ispite zrelosti u gimnazijama i realnim gimnazijama Kraljevina Hrvatske i Slavonije (1910) maturalnim ispitom i dalje se ispitivala zrelost učenika za nastavak školovanja. Ipak, broj predmeta koje su učenici polagali znatno je smanjen. U sklopu obveznog pisanog dijela ispita ispitivala su se četiri predmeta: Hrvatski i Njemački te i dalje Latinski i Grčki, ali samo prijevod s tih jezika na hrvatski, ne više i prijevod na latinski (1910: 6). Znanje hrvatskog i njemačkog provjeravalo se pisanjem sastavaka. Smjernice o oblikovanju klauzurne radnje iz Hrvatskog nisu se naizgled znatnije mijenjale pa se precizira tek da

> [z]a hrvatski sastavak valja predložiti zadatke primjerene općoj obrazovanosti, koju su kandidati na osnovi svojih srednjoškolskih nauka dužni dokazati, ali se ne smiju izabrati takovi zadaci, koji su već s istim kandidatima u školi izrađivani ili su odveć srodni izrađenim zadacima (1910: 6).

Sagledaju li se usporedno teme devetnaestostoljetnih sastavaka i one koji su se zadavale do 1920-ih, uočava se da su do početka 20. stoljeća prevladavale književne teme. Neke od njih na ispitu zrelosti u

[8] Prijedlog o ukidanju ispita zrelosti u hrvatskim gimnazijama može se pronaći npr. u Cuvaj (1913a: 149).

požeškoj gimnaziji bile su „Petar Preradović i ocjena njegova pjesničkoga djelovanja" (1878), „Ženski karakteri (Krunoslava, Sokolica, Sunčanica i Ljubica) u Gundulićevu *Osmanu*" (1882), ili „Glavni zastupnici književnoga rada u Slavoniji tečajem 18. stoljeća. Neka se napomenu u glavnim crtama njihova najznamenitija djela" (1893). Od izmjena 1908. godine osim književnih u većoj se mjeri zadaju i teme koje na prvu i nisu povezane s nastavnim sadržajima Hrvatskog jezika, naprimjer „Čovjek kao gospodar prirode" (1908), „Utjecaj prirodnih znanosti na prosvjetu ljudsku" (1909) ili „Ratarstvo je temelj naše narodne kulture" (1915).

Pisane radove i dalje je ispravljao predmetni nastavnik, a njegovu ocjenu potvrđivalo je povjerenstvo. Ako pristupnici ne bi zadovoljili na pismenom ispitu, i dalje su mogli pristupiti usmenom ispitu, ali su predmete koje nisu položili morali odgovarati na usmenom dijelu ispita. Obvezni predmeti na usmenom ispitu bili su Hrvatski, Latinski ili Grčki, Povijest, Zemljopis i Matematika (Propisi za ispite zrelosti, 1910: 9).

Smjernice vezane uz nastavne sadržaje koji se na ispitu zrelosti ispituju iz Hrvatskog jezika i dalje su samo naznačene. Precizira se tek da se od kandidata očekuje da poznaju „najznatnije pojave" iz književnosti od Gundulića do početka 20. stoljeća. Kad je riječ o tada suvremenim autorima, navodi se da

> [k]od najznatnijih novih pisaca treba zahtijevati da kandidat poznaje i razvoj njihova književnog rada, ali pri tome ne treba mnogo paziti na kronologiju pojedinih dijela i godine. Biografski podaci imadu se stegnuti na najnužnije i samo koliko imadu vrijednost za razumijevanje književnog rada piščeva (1910: 9).

Polazište je u usmenim ispitima iz književnosti bio književni tekst koji je kandidat najprije trebao pročitati, a zatim, kako je riječ uglavnom bila o zavisnim tekstovima, lokalizirati i prepričati. Zatim je slijedila rasprava o književnom tekstu u kojoj se očekivalo da kandidat može „u obliku kolokvija raspravljati o sadržaju, unutrašnjem i spoljašnjem obliku, pjesničkoj vrsti, književnom značenju dotičnoga djela, itd., pri čemu se valja obazirati i na druga književna djela" (isto). Položiti usmeni ispit iz Hrvatskog jezika na maturi početkom 20. stoljeća nije bilo jednostavno, što pokazuje primjer polaznog teksta i pitanjâ iz riječke gimnazije

1909. Abiturijent je na temelju Kačićeve pjesme „Pisma od bana Zrinovića i cara Sulejmana trećeg koji opside Siget i pod njim umri 1566." iz *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* trebao raspravljati i o sljedećim pitanjima: „Kačić i narodna pjesma, sličnosti i razlike" te „Sigetski junak u historiji hrvatskog pjesništva" (Kabalin 1969). Da se nije inzistiralo isključivo na teorijskom znanju i napametnom učenju bez razumijevanja pokazuje i upozorenje da „[n]ipošto ne valja načinom ispitivanja davati povoda, da kandidat iznosi kritičke sudove koje je prisvojio bez dovoljna poznavanja književnosti i bez svojega samostalnoga razmišljanja" (Propisi za ispite zrelosti, 1910: 9). Treba spomenuti i da se Propisima iz 1910. potvrđuje Odredba o pristupu ženskinja k polaganju ispita zrelosti, izdana 9. rujna 1901. godine (Cuvaj 1913b: 344), kojom se i učenicama koje su uspješno završile najviši razred zagrebačkog liceja ili neku od austro-ugarskih viših gimnazija dopušta polaganje ispita zrelosti na javnim hrvatskim gimnazijama. Pravo na polaganje ispita zrelosti do početka 20. stoljeća imali su naime samo mladići.

3. VIŠI I NIŽI TEČAJNI ISPITI

Nakon 1918. godine i ulaska Hrvatske u državnu zajednicu sa Srbima i Slovencima jedan od prioriteta bio je uspostavljanje centraliziranog jugoslavenskog obrazovnog sustava. Važna sastavnica ujednačavanja i normiranja školskih sustava bio je upravo maturalni ispit. Prve odredbe u vezi s ispitom zrelosti donesene su 1921, a počele su se primjenjivati od 1923. godine (Miljković i Batinić 2011). U skladu s njima izmijenjeno je i ime ispita, koji se otad nazivao višim tečajnim ispitom. Nadalje, tzv. nacionalni predmeti, u koje se, uz Povijest i Zemljopis, ubrajao i Hrvatski jezik, tada Srpskohrvatskoslovenački jezik, postaju nosivi predmeti u obrazovnom sustavu zbog njihove važnosti u propagiranju nacionalnog jedinstva i oblikovanju jugoslavenskog nacionalnog identiteta. To jasno odražavaju i nove propozicije u vezi s polaganjem maturalnog, odnosno višeg tečajnog ispita, u kojemu je ocjena iz Srpskohrvatskoslovenačkog jezika bila osobito važna. Gimnazijski ispit zrelosti i dalje je obuhvaćao pisani i usmeni dio, a polagao se pred povjerenstvom kojim

je predsjedavao izaslanik ministarstva. Na pisanom djelu učenici su polagali ispit iz materinskog jezika, Njemačkog, Latinskog, Grčkog i ponovno Matematike. Ispit je uključivao sastavak na materinskom jeziku, koji se pisao četiri sata, prijevode s njemačkog, latinskog i grčkog te matematičke zadatke. Na usmenom ispitu polagali su se materinski jezik uz Latinski jezik i književnost ili Grčki jezik, Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca sa zemljopisom Jugoslavije i Matematika (Petković 2020: 139). Od 1920-ih dodatno je razrađeno pravilo o mogućnostima oslobađanja od pojedinih dijelova ispita, pa su se od usmenog dijela izuzimali kandidati koji su bili izvrsni ili vrlo dobri u svim predmetima pisanog dijela ispita te učenici koji su u osmom razredu, uz pohvalno vladanje, u svim školskim predmetima bili ocijenjeni ocjenom odličan ili barem vrlo dobar. Premda se nisu polagali u sklopu ispita zrelosti, u maturalnu svjedodžbu upisivale su se i zaključne ocjene u osmom gimnazijskom razredu iz Prirodopisa, Fizike i Filozofijske propedeutike, a od 1930-ih i iz Kemije (isto). Postroženi su i pragovi prolaznosti na pisanom dijelu ispita, pa su učenici koji nisu zadovoljili na dvama predmetima, ispitu ponovno mogli pristupiti tek sljedeće godine. Zanimljivo je da je negativna ocjena na pismenom ispitu iz Srpskohrvatskoslovenačkog bila eliminacijska, pa su ispit obvezno ponavljali i svi pristupnici koji nisu zadovoljili na sastavku. Istodobno, samo jedna negativna ocjena iz nekog od preostalih predmeta na pisanom dijelu ispita kandidatima nije onemogućivala pristup usmenom ispitu. Polaganjem maturalnog, odnosno višeg tečajnog ispita učenici pokazuju jesu li i u kojoj mjeri ovladali predviđenim nastavnim sadržajima i jesu li kadri nastaviti školovanje na visokoškolskim institucijama. Pritom se naglašava da

> [z]a dokaz zrelosti svaki pripravnik mora pokazati da je iz srednje škole izneo solidnu količinu harmonijski spojenog znanja, da to svoje stečeno znanje ume primeniti i da svoje misli ume pouzdano i tačno iskazivati. (Pravila o višem tečajnom ispitu u realnim i klasičnim gimnazijama i realkama, 1932: 9).

Zanimljiva su i pravila u vezi s izborom teme za sastavak jer se ističe da se trebaju zadavati pitanja „opštije prirode, a iz kruga učeničkog znanja i shvatanja, i to ili u vezi sa pojedinim naukama koje su se učile

ili slobodne teme, ali uvek u domašaju učenikova razumevanja" (1932: 12). Također se napominje da se

[n]e dopušta (…) davanje čisto verbalističkih tema, pošto ovim zadacima nije cilj da se njima pokaže duhovitost ili originalnost, već dovoljno znanja činjenica, dobar raspored građe, pravilno suđenje i dobra pismenost (isto).

Polazeći od zadanih tema sastavaka na maturalnom ispitu iz Srpskohrvatskoslovenačkog jezika u požeškoj gimnaziji, može se zaključiti da se prednost davala usporednim temama, primjerice „Petar Svačić – Petar Zrinski – Petar Karađorđević" (1919), „Sv. Sava i Štrosmajer (Poredba)" (1932) ili „Utjecaj Istoka i Zapada na jugoslavensku povijest i kulturu" (1935). Teme su se također oblikovale polazeći od stihova istaknutih književnika poput Šenoina Pjeva hrvatskih đaka „Spas nam je znanje, znanje nam sila, Znanje nam slava, znanje nam čast" (1923) ili modificirana stiha Šantićeve pjesme Ostajte ovdje – „Za ovu zemlju sve vas veže: Ime i jezik, bratstvo i krv sveta" (1924).

Na usmenom ispitu, koji je u svakom predmetu trajao do petnaest minuta, učenik je trebao odgovoriti na dva pitanja iz književnosti i na jedno pitanje iz jezika. Pritom se očekivalo poznavanje djela svih istaknutijih autora, poznavanje gramatičkih pravila te „stilističko i estetičko tumačenje određenog teksta iz znatnijih srpskohrvatskoslovenačkih pisaca i narodne književnosti" (Pravila o višem tečajnom ispitu, 1932: 17). Da je viši tečajni ispit i u Kraljevini Jugoslaviji bio vrlo ambiciozno zamišljen, pokazuje priručnik *Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama*, objavljen 1936. u Beogradu, u kojemu se precizira što podrazumijeva smjernica o upoznatosti maturanata s opusima važnijih autora. Tako se kaže da se

[o]d jednog učenika, koji je svršio osam razreda srednje škole i položio maturu, može (…) očekivati da pročita sva važnija dela Petra P. Njegoša, Branka Radičevića, Jovana Jovanovića Zmaja, Đure Jakšića, Stanka Vraza, Franca Prešerna, Petra Preradovića, Avgusta Šenoe, Laze Lazarevića, Đalskoga, Borislava Stankovića, Iva Vojnovića, Vojislava Ilića, Dragutina Domjanića, Jovana Dučića, Milana Rakića, Ivana Cankara, Otona Župančića i dr. (1936: 99).

Matura u prvoj Jugoslaviji nije bila javni ispit, a polagala se pred povjerenstvom kojim je predsjedavao državni izaslanik i koje su još činili ravnatelj i nastavnici predmetâ koji su se ispitivali na maturi. Pitanja za pisani dio ispita zadavalo je Ministarstvo ili ispitno povjerenstvo, odnosno predmetni nastavnik (Pravila o višem tečajnom ispitu u realnim i klasičnim gimnazijama i realkama, 1936).

Od 1923. uvodi se i tzv. mala matura, tj. niži tečajni ispit koji se polagao na kraju četverogodišnjih nižih gimnazija. Na nižem je tečajnom ispitu materinski jezik obvezan predmet, ujedno i jedini predmet koji se polaže i pismeno i usmeno, dok su se svi ostali predmeti polagali samo usmeno (Pravila o nižem tečajnom ispitu u realnim i klasičnim gimnazijama i realkama, 1932). Učenici su na usmenom dijelu izvlačili listiće s unaprijed pripremljenim pitanjima. Takva organizacija usmenog dijela ispita zadržat će se tijekom većeg dijela 20. stoljeća.

Tijekom Drugog svjetskog rata viši tečajni ispiti ne provode se redovito. U šk. godini 1941. učenici škola u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj su Zakonskom odredbom o oslobađanju učenika završnih ispita u srednjim, učiteljskim i građanskim školama bili oslobođeni od polaganja svih završnih ispita pa tako i maturalnog, tj. višeg tečajnog ispita (*Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.* knjiga I). U riječkoj gimnaziji su primjerice 1944. svi redoviti učenici bili pošteđeni izlaska na ispit zrelosti i maturu su polagali samo privatisti[9] (Novak 1996). Polazeći od tema koje su u požeškoj gimnaziji bile zadane na maturi od 1942. do 1944. može se zaključiti da se teme usko vezuju uz nastavne sadržaje iz književnost i to hrvatske književnosti u europskom kontekstu, na što je u nastavi i bilo stavljeno težište.[10] Maturanti požeške gimnazije 1942. pisali su sastavak o temi „Utjecaj

[9] Privatni učenici ili privatisti učenici su koji su se za maturu pripremali samostalno ili su pohađali škole koje nisu imale pravo javnosti. Stoga su i maturalni ispit morali položiti u nekoj državnoj srednjoj školi i nisu mogli biti oslobođeni polaganja mature (*Prosvetni šematizam* 1932).

[10] Ujevićeva čitanka *Plodovi srca i uma*, koja je bila propisana za nastavu u višim gimnazijama Nezavisne Države Hrvatske, a koja se uz sadržajne korekcije, koristila i u nekim partizanskim gimnazijama tijekom Drugog svjetskog rata, daje uvid u programske odrednice nastave književnosti od 1941. do 1945. O tome v. više u Ćavar (2023).

književnosti na duhovni razvitak čovjeka i naroda", a 1944. „Hrvatska narodna i državna misao kroz vjekove u našoj književnosti".

Rijedak uvid u usmeni dio maturalnog ispita tijekom Drugog svjetskog rata u okupiranoj Rijeci, točnije u riječkoj gimnaziji, donosi Slobodan Novak u tekstu *Sjećanje na sušačku maturu 1943*. Novakov tekst pokazuje da se propozicije u provođenju maturalnog ispita bitnije ne mijenjaju ni tijekom Drugog svjetskog rada jer je tumačenje književno-umjetničkog teksta i dalje bilo sastavnim dijelom i polazištem usmenog ispita iz Hrvatskog na maturi. U Novakovu slučaju radilo se o Nazorovoj pjesmi Panta rhei iz zbirke *Niza od koralja* objavljene 1922. godine.

Inače, na maturalnoj svjedodžbi kao predsjednik ispitne komisije potpisan je Gino Sirola (…). Ja sam dobio, kao za inat, opet jedan grčki slogan, poznatu Heraklitovu izreku „panta rei", ovaj put kao naslov Nazorove pjesme. Odgovarao sam što sam znao o značenju toga naslova, o vrsti i ideji pjesme, i pritom sam razgovijetno odčitavao u prividno zagonetnom osmijehu profesora Grbca, koji je tu pjesmu možda izabrao upravo s predumišljajem, ironičnu poruku tuđinskom eksponentu na hrvatskoj gimnaziji: da, da, sve teče, i sve prolazi, dragi kolega Sirola, pa će proći i vaš tatalata! A Nazor vam se, znate, još lani prevezao preko Kupe. Mi ovdje lijepo na vaše uši, za dobru ocjenu, o svemu tome raspredamo; hrabri smo jer nas ne razumijete, ali ipak je i ovako neki gušt!" (Novak 1996: 58)

4. MATURALNI ISPIT U DRUGOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA

Najveće izmjene u koncepciji i provedbi ispita zrelosti smještaju se u drugu polovicu 20. stoljeća. Već 8. svibnja 1945. Ministarstvo Prosvjete Federalne Države Hrvatske donijelo je Upute o polaganju ispita zrelosti usklađene s novim zadacima prosvjete (Petković 2020). Novi zadaci prosvjete proizlazili su iz novouspostavljenog temeljnog cilja jugoslavenskog obrazovnog sustava – izgradnje jugoslavenskog socijalističkog društva odgojem učenika kao svestrano razvijenih socijalističkih ličnosti, kako se u školskim programskim dokumentima taj odgojno-obrazovni cilj učestalo artikulirao. To se u školi ostvarivalo poučavanjem o zajedničkom iskustvu jugoslavenskih naroda u Narodnooslobodilačkoj

borbi te sadržajima nastavnih predmeta poput Hrvatskog jezika, Povijesti ili Geografije kojima se poticao *jugoslavenski socijalistički patriotizam*, ponovno česta formulacija u onodobnim programima. Nova svrha obrazovnog sustava jasno se zrcalila i u koncepciji ispita zrelosti. Na pismenom dijelu ispita od 1945. polagali su se Hrvatskosrpski jezik, Ruski jezik i Matematika. Usmeni dio ispita obuhvaćao je isprva Hrvatskosrpski jezik i književnost, Ruski jezik, narodnu povijest i povijest Narodnooslobodilačke borbe te opću povijest i zemljopis Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Već 1947. među nastavne predmete koji su se polagali usmeno uvrštena je i Fizika, a narodna i opća povijest obuhvaćene su jedinstvenim nastavnim predmetom (Petković 2020). Teme maturalnog sastavaka iz Hrvatskog također su vjerno odražavale nove zadatke prosvjetnog sustava. 1945. učenicima požeške gimnazije bila je zadana tema „Zadaci intelektualne omladine u današnjoj stvarnosti", 1950. i 1951. teme „Naš je jedini put – put u socijalizam (Tito)" i „Naša je današnja jedina dužnost izgrađivati socijalizam (Tito)", dok su 1955. godine učenici pisali sastavak o temi „Socijalizam nije dovoljno samo htjeti nego ga treba znojem graditi. Socijalizam se stvara žuljevima, teškim naporima i žrtvama".

Novim izmjenama donesenim 1951. napušteni su nazivi višeg i nižeg tečajnog ispita, pa se od stupanja na snagu Pravilnika o polaganju ispita zrelosti ponovno dosljedno upotrebljava pojam ispit zrelosti, odnosno matura. Svrha maturalnog ispita nije se promijenila – maturom se i dalje provjeravalo „znanje i zrelost kandidata, što će se očitovati u njegovu samostalnom mišljenju i rasuđivanju na temelju znanja stečenog u srednjoj školi" (1951: 1). Ispit zrelosti tako i 1950-ih daje uvid u učenikovu sposobnost za nastavak školovanja na sveučilištu. Novost u vezi s provođenjem maturalnog ispita jest da njegova organizacija prelazi u ingerenciju srednjih škola. Sadržajne izmjene u vezi s nastavnim predmetima 1950-ih bile su minimalne – umjesto isključivo Ruskog jezika mogli su se polagati i drugi strani jezici, dok se u klasičnim gimnazijama umjesto ispita iz Matematike polagao Latinski.

Smjernice o maturalnom ispitu iz Hrvatskog jezika opširnije su i preciznije nego u ostalim predmetima. Pismeni dio ispita iz Hrvatskog

i dalje čini sastavak. Tema koja se zadaje treba biti „tema opće prirode, u kojoj će kandidat pokazati sigurnu pismenost i solidno obrazovanje" (isto). I dalje se predaje koncept i čistopis sastavka, koji maturanti mogu pisati latinicom ili ćirilicom. Negativna ocjena iz Hrvatskog jezika na pismenom dijelu ispita bila je eliminacijska jer je za sobom povlačila pad na ispitu. Ta je odredba ublažena 1954. otkad su za pad na ispitu bile potrebne negativne ocjene iz barem dvaju nastavnih predmeta (Petković 2020). Pismeni ispit iz stranog jezika ili Latinskog jezika u klasičnim gimnazijama sastojao se od prijevoda, u čijem su se sastavljanju i oblikovanju učenici mogu služiti rječnikom, dok je pismeni ispit iz Matematike podrazumijevao rješavanje zadataka (Pravilnik, 1951). Iako su i prethodni pravilnici povremeno isticali nužnost samostalnog rješavanja ispita, odredbe iz 1951. nešto su slikovitije pa se u njima primjerice naglašava da učenik „ne smije zavirivati u tuđe radove" ni tražiti pomoć (1951: 1). Ocjena vrlo dobar ili odličan zajedno sa zadovoljavajućim školskim uspjehom – barem dobrim u petom (danas prvom) razredu, barem vrlo dobrim u šestom i sedmom (danas drugom i trećem) te odličnim u osmom (odnosno četvrtom razredu) – oslobađala je učenike usmenog dijela ispita. Usmeni ispit iz materinskog jezika trajao je najviše petnaest minuta. Učenici su trebali odgovoriti na tri zadana pitanja i svojim odgovorima pokazati

> „poznavanje važnijih momenata iz povijesti književnosti, domaće i strane, kao i poznavanje važnijih pisaca i najvažnijih djela, sve prema propisanom nastavnom programu; tumačenje teksta s gledišta teorije književnosti, razumijevanje jezičnih pojava i temeljito poznavanje gramatike i pravopisa" (1951: 2).

Prvo pitanje i dalje polazi od književnog teksta na temelju kojega učenik pokazuje da poznaje „književni rad nekog pisca" (isto). U drugom se pitanju očekuje prikaz književnog razdoblja, dok u trećem pristupnik na zadanoj rečenici treba pokazati poznavanje gramatičkih i pravopisnih obilježja i pravila. Da bi položili maturalni ispit od sredine 1950-ih, kandidati su iz svakog predmeta trebali biti barem pozitivno ocijenjeni.

Jedna od važnijih tema jugoslavenske obrazovne politike sve do reforme srednjoškolskog obrazovanja 1970-ih bila je općeobrazovnost gimnazije kao zasebna tipa srednje škole. Naime u izgradnji jugosla-

venskog socijalističkog društva gimnazije se se smatrale zaprekom ili barem otegotnim čimbenikom jer im se pripisivalo poticanje i širenje društvenih razlika i podjela. Izmjene u srednjoškolskom sustavu koje će uslijediti bile su dijelom najavljene već u Nacrtu novog nastavnog plana i programa za više gimnazije iz 1955. godine, u kojemu je naglašeno da „današnja naša gimnazija zaostaje za našim društvenim razvitkom i našim potrebama pa je istaknuta nužnost reforme ove škole" (1955: 1). Reformski procesi u jugoslavenskom se poslijeratnom obrazovnom sustavu odvijaju u etapama. Prvo reformsko razdoblje završit će donošenjem Općeg zakona o školstvu 1958. Iako gimnazije u prvom reformskom valu nisu ukinute, bile su svedene na višu gimnaziju i od sredine, tj. od kraja 1950-ih pohađale su se četiri godine. Treba spomenuti i da gimnazije više nisu bile jedine srednje škole koje su omogućivale upis na studij. Ipak, kako se u literaturi primjećuje (Koren 2012), gimnazije su i dalje bile jedine srednje škole koje su omogućivale upis na sve sveučilišne studije.

Nove izmjene u koncepciji maturalnih ispita uslijedile su već koju godinu nakon stupanja na snagu novog Općeg zakona o školstvu (1958). Cilj je izmjena bio koncepcijski zaokret prema ispitu koji bi umjesto provjeravanja opsežnih nastavnih sadržaja u više nastavnih predmeta bio usmjereniji na provjeravanje zrelosti kandidata. Niz promjena koje se uvode početkom 1960-ih mogu se promatrati i kao kolebanja obrazovne politike u vezi s maturalnim ispitom, odnosno njegovom svrhom. Izmijenjena svrha toga ispita očitovala se i u promjeni njegova naziva 1961. godine, otkada se ustaljuje naziv završni ispit. Završni ispit tako više nije bio isključivo preduvjet nastavka visokoškolskog obrazovanja, već je trebao dati uvid i u spremnost za „neposredno uključivanje učenika u razne društvene pozive" (Petković 2020: 141). Izmjene se, dakako, odražavaju i u koncepciji ispita zrelosti. Od 1960. završni se ispit sastoji od triju dijelova: domaćeg rada, pismenog i usmenog ispita. Pozitivno ocijenjen domaći ili maturalni rad, kako ga se nazivalo u nadolazećim desetljećima, bio je preduvjet izlaska na pisani i usmeni dio ispita. U domaćem radu učenik je predstavljanjem teme iz jednog ili više nastavnih predmeta pokazivao ne samo ovladanost nastavnim sadržajima nego i

metodama znanstvenog rada (Uputstvo o završnom ispitu na gimnazijama, 1961). Domaći se rad pisao o jednoj od ponuđenih tema iz različitih nastavnih predmeta, uz mentorsku pomoć predmetnog nastavnika. Pisani se ispit isprva sastojao samo od klauzurne radnje iz Hrvatskog, za čije su sastavljanje pristupnici na raspolaganju imali ukupno 4 sata. Učenicima se pritom zadavala tema „iz područja društvenog života, nauke, književnosti, kulture i sl." (1961: 53). Klauzurnom radnjom učenik je trebao pokazati „stupanj pismenosti i svoje jezične kulture, zrelosti u tretiranju postavljenih problema i samostalnost u obradi teme" (isto). Od 1961. za sastavak iz Hrvatskog jezika učeniku se na izbor nude ukupno tri teme. Iste su godine požeški maturanti tako mogli pisati o jednoj od sljedećih tema: „Ideja narodnog jedinstva od Gaja do danas.", Borba za mir i ravnopravnost prožima našu prošlost i našu današnjost." ili „Utjecaj geografskih i ekonomskih prilika na kulturni i politički razvoj naših naroda." Usmeni je ispit isprva uključivao tek „obranu maturalnog rada", odnosno obrazlaganje koncepcije domaćeg rada. Već 1962. završni je ispit proširen usmenim ispitom iz materinskog jezika, tada Hrvatskosrpskog jezika i jugoslavenskih književnosti, te pisanim i usmenim ispitom iz stranog jezika ili Povijesti u društvenom gimnazijskom smjeru ili Matematike u matematičko-prirodoslovnom smjeru (Uputstvo o završnom ispitu na gimnaziji, 1962). Pisani ispit iz stranog jezika, osim prijevoda na materinski jezik, uključivao je i „varijaciju kraćeg teksta na stranom jeziku", dok je pisani ispit iz Matematike podrazumijevao rješavanje triju matematičkih zadataka (isto: 102). Takva koncepcija završnog ispita u gimnazijskim smjerovima zadržat će se do reforme srednjoškolskog obrazovanja sredinom 1970-ih, kojom su gimnazije kao općeobrazovni tip srednje škole ukinute.[11]

Nakon ukidanja gimnazija sredinom 1970-ih mijenja se i koncepcija završnog ispita, pod kojim se otada podrazumijeva „izrada i obrana završnog rada" na kraju „svakog programa usmjerenog obrazovanja za stjecanje stručne spreme" (*Socijalistički i samoupravni preobražaj odgo-*

[11] Najiscrpniji pregled obrazovnih reformi, uključujući reformu srednjoškolskog obrazovanja u Jugoslaviji 1970-ih, može se pronaći u monografiji Š. Batinić *Lekcije iz prošlosti. (Re)forme školstva u Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do digitalnog doba*, koja je objavljena 2024. godine.

ja i obrazovanja u SR Hrvatskoj 1974–1984, 1985: 728). Hrvatski jezik tako prvi put od uvođenja ispita zrelosti u obrazovni sustav prestaje biti obvezni predmet na maturi (Vinja 1987), odnosno ostaje dio maturalnog ispita samo onim učenicima koji završni rad pišu o nekoj od ponuđenih tema iz Hrvatskog jezika. Tako su učenici zagrebačke Klasične gimnazije svoje završne radove, između ostaloga, pisali i o sljedećim temama: „Sadržajna i jezična obrada Poljičkog statuta, „Bodulski svijet Pere Ljubića", „A. P. Čehov na zagrebačkim scenama od poslije rata do danas" ili „Lik intelektualca u hrvatskoj književnosti – Filip Latinovicz, Ivan Galeb i Melhior Tresić" (isto: 30).

Nove izmjene ispitne koncepcije donesene su Pravilnikom o uvjetima, načinu i postupku polaganja završnog ispita u programima usmjerenog obrazovanja 1986. godine. I u tom je pravilniku svrha završnog ispita ponajprije „da se utvrdi koliko su kandidati pripremljeni za rad na određenim poslovima i zadacima iz područja određenog obrazovnog profila, uvođenje u društveno koristan rad i samoupravljanje" (1986: 1125), a tek onda i da se procijeni pripremljenost pristupnika za visokoškolsko obrazovanje. Izmjene uključuju usložnjavanje ispitne koncepcije pa se završni ispit ponovno sastoji od pisanja i obrane završnog rada te pisanog i usmenog ispita. Pozitivno ocijenjen završni rad i dalje je preduvjet izlaska na pisani i usmeni dio završnog ispita. Pisani se ispit polaže iz materinskog jezika, tada Hrvatskog ili srpskog jezika, a uključuje pisanje sastavka o temi „iz života i rada u samoupravnom društvu i područja znanosti i umjetnosti" (1986: 1126). Za pisanje sastavka pristupnici su na raspolaganju imali do četiri sata, a ocjenu je utvrđivalo ispitno povjerenstvo na prijedlog najmanje dvaju nastavnika hrvatskog jezika. Usmeni je ispit uključivao provjeravanje znanja „iz zajedničkih i posebnih sadržaja struke" (isto). Stoga su i ispiti koji su bili dijelom završnog ispita ovisili o srednjoj školi koju je učenik pohađao. Na usmenom ispitu pristupnici su odgovarali na tri pitanja, a ispit je trajao 20-ak minuta. Oni učenici koji su sve razrede srednje škole prošli s odličnim uspjehom i čiji je završni rad bio ocijenjen odličnom ocjenom, bili su oslobođeni pisanog i usmenog dijela završnog ispita.

5. MATURALNI ISPIT U HRVATSKOJ

Nove izmjene u koncepciji ispita zrelosti javljaju se 1990-ih kada se u Hrvatskoj nakon demokratskih promjena ponovno uvode gimnazije kao općeobrazovne srednje škole. Ipak, u skladu sa svrhom gimnazija i ostalih srednjih škola Pravilnikom o polaganju maturalnog i završnog ispita iz 1994. ujedno se razjednačuju maturalni i završni ispit. Maturalni se ispit otad polaže nakon gimnazijskog školovanja, dok učenici četverogodišnjih strukovnih i umjetničkih škola srednjoškolsko obrazovanje završavaju polaganjem završnog ispita. Svrha maturalnog i završnog ispita bila je provjeriti i ocijeniti znanja i sposobnosti koje su učenici stekli u gimnaziji, odnosno u strukovnim i umjetničkim školama (Pravilnik o polaganju mature i završnog ispita, 1994). Koncepcija maturalnog ispita uspostavljena 1990-ih odredit će propozicije njegova provođenja u sljedećih petnaestak godina, sve do uvođenja državne mature. Maturalni ispit od 1994. i dalje uključuje pisanje i obranu maturalnog rada, pisani i usmeni ispit, no ponovno uvođenje gimnazijskih smjerova omogućuje utvrđivanje obveznih nastavnih predmeta koji iznova postaju sastavnim dijelom ispita (Pravilnik o polaganju mature i završnog ispita, 1994). Pisanom i usmenom dijelu ispita i dalje prethodi izrada i obrana maturalnog rada. Pozitivna ocjena na tom dijelu ispita i dalje je preduvjet izlaska na pisani i usmeni ispit. Hrvatski jezik opet je obvezni predmet na maturi učenicima svih gimnazijskih smjerova. Pisani dio ispita iz Hrvatskog podrazumijevao je pisanje sastavka, a usmeni dio ispita odgovor na tri pitanja. Uz Hrvatski jezik učenici opće gimnazije na maturalnom ispitu polagali su i strani jezik ili Matematiku, u jezičnim gimnazijama strani jezik, u klasičnim Latinski ili Grčki, dok su učenici prirodoslovno-matematičkog smjera obvezno polagali Matematiku. Osim dvaju obveznih predmeta na maturi se polagao i jedan izborni predmet koji se ispitivao samo usmeno. U školskoj godini 2008/2009. održan je posljednji tako koncipiran maturalni ispit. Maturanti požeške gimnazije na pisanom dijelu ispita iz Hrvatskog jezika sastavak su pisali o jednoj od triju ponuđenih tema: „Žena – vječna inspiracija književnika”, „Na hrvatskom tlu domovini i slobodi pjeva se stoljećima” te „Suvremena

civilizacija u kojoj mediji produbljuju otuđenost među narodima" (Siluković i Puljašić 2020: 81). Od školske 2009/10. državnom je maturom uvedena nova ispitna koncepcija. Osim izmjena ispita najveća je novost njegova standardizacija, pa otad svi maturanti isti standardizirani ispit polažu pismeno i u jednakim uvjetima. Takav maturalni ispit po prvi će put omogućiti posve jednake uvjete za sve pristupnike na ispitu zrelosti kao i relevantnu usporedbu ostvarenih rezultata.

ZAKLJUČAK

Ispit zrelosti sastavni je dio obrazovnog sustava u Hrvatskoj od uspostavljanja modernog srednjeg školstva sredinom 19. stoljeća. Tijekom stotinu sedamdeset pet godina postojanja mijenjale su se, dakako, i njegove koncepcije. U drugoj polovici 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća više gimnazije bile su elitne srednje škole, što je svojim opsegom i zahtjevnošću odražavao i ispit zrelosti. Njegova je svrha u prvih stotinu godina postojanja bila ponajprije selekcijska – cilj ispita zrelosti bio je identificirati učenike koji su spremni za sveučilišni studij, odnosno, kako je to formulirano u devetnaestostoljetnim programskim dokumentima, „zadržati nezrele učenike podalje od sveučilišta" (Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji, 1849/2011: 125). Ispit zrelosti zato su isprva polagali samo oni učenici koji su planirali nastaviti školovanje na visokoškolskim institucijama. U skladu s tako određenom svrhom, maturalni je ispit bio izrazito opsežan i zahtijevan. Podrazumijevao je najprije pisani dio ispita, tj. klauzure iz nastavih predmeta koji su bili dijelom ispita zrelosti, a uključivale su sastavljanje teksta o zadanoj temi na materinskom hrvatskom ili i na njemačkom ili talijanskom, prijevode na hrvatski i povremeno prijevode na druge, najčešće klasične jezike te rješavanje matematičkih zadataka. Na pisane se ispite nastavljao usmeni dio, čija je složenost ovisila o njegovu opsegu, odnosno o broju nastavnih predmeta koji su se polagali. Koncepcijski se ispit u prvih stotinu godina svog postojanja nije znatnije mijenjao. Izmjene se mogu pratiti ponajprije u njegovu opsegu, odnosno nastavnim predmetima koji su bili uključeni u ispit i u minimumu koji je bio propisan za po-

laganje ispita. Na potonje je u određenim razdobljima izravno utjecala pojačana važnost koja se pridavala odgojnosti materinskog jezika kao nastavnog predmeta.

Znatnije promjene u ispitnoj koncepciji povezane su s izmijenjenom svrhom maturalnog odnosno završnog ispita 1960-ih, kad on postaje i formalnim završetkom srednjoškolskog obrazovanja. Tada sastavnim dijelom ispita zrelosti postaje pisanje završnog, poslije maturalnog rada, koji učenici pišu tijekom četvrtog razreda o temi koju biraju i uz mentorstvo predmetnog nastavka. Pozitivno ocijenjen maturalni rad otad pa sve do uvođenja državne mature okosnica je maturalnog ispita ili preduvjet polaganja pisanog i usmenog dijela u složenije koncipiranim završnim ispitima. Kolebanja u vezi s ispitnom koncepcijom početkom 1960-ih najočitija su u učestalim preoblikovanjima ispitnih propozicija. Riječ je ponajprije o sadržajnom usložnjavanju na početku prilično reducirana ispitnog koncepta, koje se očituje u uključivanju većeg broja nastavnih predmeta u završni ispit. Spomenuto redefiniranje svrhe završnog ispita u velikoj mjeri odražava nastojanja obrazovne politike da se ukidanjem gimnazija kao općeobrazovnih srednjih škola dokinu srednjoškolske institucije koje su, prema ondašnjim tumačenjima bile „najviše opterećene ostacima prošlosti" (Franković 1958: 499) i namijenjene u prvom redu građanskoj eliti. Uvođenje završnog ispita u sve srednje škole zahtijevalo je jednostavniju koncepciju maturalnog ispita u kojoj do izražaja neće toliko dolaziti programske razlike. S većom heterogenošću pristupnika na maturalnom ispitom može se možda povezati i omogućivanje izbora u odabiru teme za sastavak iz Hrvatskog jezika od 60-ih godina 20. stoljeća nadalje. Najveće se izmjene ispitne koncepcije smještaju u 1970-e, kada nakon reforme srednjoškolskog obrazovanja okosnica maturalnog, odnosno završnog ispita postaje pisanje i obrana završnog rada. To je ujedno i jedino razdoblje u kojemu Hrvatski jezik nije bio obvezni predmet na ispitu zrelosti. Takva krajnje reducirana koncepcija maturalnog ispita zadržat će se desetak godina, preciznije do 1987, otkad u sklopu ambicioznije zamišljena završnog ispita Hrvatski opet postaje obvezni predmet na maturi. Ponovno uvođenje gimnazija 1991. dovest će do potrebe za pojmovnim i koncepcijskim

razjednačavanjem maturalnog i završnog ispita. Završni ispit počinje se polagati nakon umjetničkog i strukovnog srednjoškolskog obrazovanja, a maturalni ispit nakon gimnazijskih programa. Uvođenje gimnazijskih smjerova ponovno je omogućilo uspostavljanje čvršće ispitne koncepcije koja je, dakako, odražavala programsko-sadržajne različitosti gimnazijskih usmjerenja. Hrvatski jezik, koji se polaže pisano i usmeno, od 1990-ih tako opet postaje obveznom sastavnicom maturalnog ispita za sve pristupnike.

Tijekom svog postojanja, izuzmemo li postreformske 1970-e i prvu polovicu 1980-ih, Hrvatski jezik obvezan je predmet na maturi za sve učenike. Pisani je dio u 19. i 20. stoljeću obuhvaćao sastavljanje teksta o zadanoj temi. Usmeni je dio isprva uključivao tzv. narodnu književnost u njezinu povijesnom pregledu i učeničku lektiru. S vremenom njegovim sastavnim dijelom postaje jezično gradivo, a zatim u većoj mjeri i prijevodna književnost. Tako postavljena matrica nastavnog predmeta na ispitu zrelosti do danas se mijenjala samo sadržajno uz izuzetak razdoblja od 1975. do 1986. Nakon 1986. Hrvatski se ponovno uvodi kao obvezna sastavnica ispita za sve pristupnike, a od 1990-ih polaže se ponovno i pismeno i usmeno. Tada uspostavljena koncepcija ispita, koja uz pisanje maturalnog rada i obveznog Hrvatskog jezika, uključuje i druge obvezne i izborne nastavne predmete, definirat će maturalni ispit do uvođenja državne mature.

Uvidi u koncepcije ispita zrelosti u proteklih nešto više od stotinu pedeset godina postojanja, upućuju na usku vezanost općeobrazovnih gimnazijskih programa i složenosti ispitnih koncepcija te, naravno, izvorne svrhe ispita zrelosti u našem obrazovnom sustavu – mature kao preduvjeta nastavka školovanja na visokoškolskim institucijama. Znatnije koncepcijske izmjene vezuju se tako ponajprije uz izmjene u srednjem školstvu, osobito uz dokidanje općeobrazovnih gimnazijskih programa, što se odrazilo i na izmijenjenu svrhu maturalnog, odnosno završnog ispita, koji postaje ponajprije ispit kojim se provjerava osposobljenost za konkretna zanimanja, odnosno za uključivanje na tržište rada, a tek onda i preduvjet visokoškolskog obrazovanja. Ponovno uvođenje općeobrazovnih gimnazijskih programa 1990-ih dovelo je, očekivano, do re-

definiranja svrhe maturalnog ispita, koja je očita i u pojmovnom razjednačavanju maturalnog i završnog ispita.

Pregled izmjena u ispitu zrelosti nakon završenih gimnazijskih programa upućuje na razmjerno stabilnu ispitnu koncepciju u 19. i 20. stoljeću. Modifikacije uključuju ponajprije opseg ispita, odnosno broj propisanih nastavnih predmeta kao i to polažu li se uključeni predmeti samo pismeno ili samo usmeno ili, kao što je to slučaj s Hrvatskim uglavnom i pismeno i usmeno, ili se pak u maturalnu svjedodžbu preuzimaju srednjoškolske zaključne ocjene. Mijenjaju se također i propozicije o nužnom minimumu za polaganje maturalnog ispita ili nekog njegova dijela. Među svim ostalim srednjoškolskim nastavnim predmetima Hrvatski ima istaknutu ulogu pa je većinom i obvezni predmet za sve pristupnike na ispitu. U nekim je razdobljima važnost predmeta dodatno naglašena, pa pad na pisanom dijelu ispita u Kraljevini Jugoslaviji, a dijelom i u FNR Jugoslaviji ujedno podrazumijeva i pad na ispitu. Takva se uloga materinskom jeziku načelno dodjeljuje u razdobljima u kojima obrazovni sustav nastavom tzv. nacionalnih predmeta, a ponajprije nastavom Srpskohrvatskoslovenačkog tj. Hrvatskog ili srpskog, pojačano promiče jugoslavensku integralističku ideologiju i/ili jugoslavenski socijalistički patriotizam krutim i fiksiranim programskim propisima i nadzorom nastavnih sadržaja. Državna matura u proteklih petnaestak godina donosi nove izmjene ispitne koncepcije, pa i razmjerno česte izmjene i modifikacije ispita iz Hrvatskog jezika.[12] Uzevši u obzir međusobnu uvjetovanost maturalnog ispita i nastavka školovanja na visokoškolskim institucijama u našem obrazovnom sustavu, porast broja studijskih programa koji upis ne uvjetuju polaganjem mature u doglednoj će budućnosti vjerojatno utjecati na izmjene u određenjima i koncepcijama maturalnog ispita, a možda i na samu potrebu za njegovim postojanjem.

[12] O tome v. više u Cvikić u ovom broju.

LITERATURA

- Batinić, Štefka. 2024. *Lekcije iz prošlosti. (Re)forme školstva u Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do digitalnog doba*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
- Ciperle, Jože. 1994. Maturitetni (zrelostni) izpiti in spirčevala v zgodovinskem razvoju (do leta 1918) U: *Od mature do mature. Zgodovinski razvoj mature na slovenskem 1849/50 – 1994/95*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej. Str. 20–27.
- Cuvaj, Antun. 1913a. *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. VIII. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada.
- Cuvaj, Antun, 1913b. *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. X. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada.
- Ćavar, Ana. 2021. Počeci Hrvatskog u školi. U: *Predmet Hrvatski*. Ur. A. Ćavar i L. Plejić Poje. Zagreb: FF press i Hrvatski školski muzej. Str. 48–51.
- Ćavar, Ana. 2023. Od Vodnika do Ujevića – metodička obilježja gimnazijskih čitanki u prvoj polovici 20. stoljeća. U: *Mislima i pogledima: s harnošću Mati Ujeviću*. Ur. M. Jović, K. Gudelj i J. Lasić. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 69– 88.
- Ćavar, Ana. 2024. Institucionalizacija lektire i koncepcije izvanškolskog čitanja u Hrvatskom jeziku. U: *Hrvatski jezik: povijest i uloge nastavnog predmeta*. Ur. A. Ćavar i L. Plejić Poje. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. Str. 189–216.
- Dukić, Davor. 2021. Ilirska čitanka. U: *Predmet Hrvatski*. Ur. A. Ćavar i L. Plejić Poje. Zagreb: FF press i Hrvatski školski muzej. Str. 41–45.
- Frančić, Anđela. 2021a. Gramatike, pravopisi i nastava hrvatskog od 1874. do 1918. U: *Predmet Hrvatski*. Ur. A. Ćavar i L. Plejić Poje. Zagreb: FF press i Hrvatski školski muzej. Str. 32–35.
- Frančić, Anđela. 2021b. Gramatike i rječnici do Mažuranićeva zakona 1874. U: *Predmet Hrvatski*. Ur. A. Ćavar i L. Plejić Poje. Zagreb: FF press i Hrvatski školski muzej. Str. 71–76.

- Franković, Dragutin. 1958. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Gross, Mirjana. 1985. *Počeci moderne Hrvatske*. Zagreb: Globus i Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Horbec, Ivana, Matasović, Maja i Švoger, Vlasta. 2017. *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj*. Knjiga I.: Zakonodavni okvir. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- Kabalin, Nikola. 1969. Ispit zrelosti pred šezdeset godina. U: *Izvještaj za školsku godinu 1968 – 69*. Gimnazija Mirko Lenac u Rijeci. Str. 25–29.
- Koren, Snježana. 2012. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945–1960)*. Zagreb: Srednja Europa.
- Mićanović, Krešimir. 2021. Nastavni jezik i ime predmeta u školama (1945–1990). U: *Predmet Hrvatski*. Ur. A. Ćavar i L. Plejić Poje. Zagreb: FF press i Hrvatski školski muzej. Str. 134–138.
- Miljković, Dubravka i Batinić, Štefka. 2011. Iz povijesti hrvatskoga srednjega školstva u razdoblju od 1918. – 1940. *Napredak*, vol. 152, br. 3–4: 495–520.
- Novak, Slobodan. 1996. Sjećanje na sušačku maturu 1943. U: *Izvješće prve sušačke hrvatske gimnazije u Rijeci za školsku godinu 1995./96*. Str. 56–61.
- Petković, Antun. 2020. Devedeset maturantskih generacija. U: *Gimnazija Požega 1699.– 2019. Spomenica prigodom 320. obljetnice osnutka škole*. Gl. ur. I. Žanetić. Požega: MediaPrint. Str. 137–146.
- Plejić Poje, Lahorka. 2021. O gimnazijskim čitankama do 1918. U: *Predmet Hrvatski*. Ur. A. Ćavar i L. Plejić Poje. Zagreb: FF press i Hrvatski školski muzej. Str. 62–67.
- Plejić Poje, Lahorka. 2023. Štivo i učivo: o čitankama i gimnazijskoj nastavi književnosti do 1918. U: *Hrvatski jezik: povijest i uloge nastavnog predmeta*. Ur. A. Ćavar i L. Plejić Poje. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. Str. 139–160.
- Siluković, Dragan, Puljašić, Nataša. 2020. Gimnazija od 1991. do danas. U: *Gimnazija Požega 1699.– 2019. Spomenica prigodom 320.*

obljetnice osnutka škole. Gl. ur. I. Žanetić. Požega: MediaPrint. Str. 78–82.
- Švoger, Vlasta i Župan, Dinko. 2021. Modernizacija osnovnog i srednjeg školstva u *dugom* 19. stoljeću i uloga hrvatskog jezika. U: *Predmet Hrvatski*. Ur. A. Ćavar i L. Plejić Poje. Zagreb: FF press i Hrvatski školski muzej. Str. 10–15.
- Vinja, Đurđica. 1997. Nastava hrvatskog ili srpskog jezika i književnosti i humanističko obrazovanje. U: *380 godina Klasične gimnazije u Zagrebu 1607 – 1987*. Ur. M. Bručić i dr. Zagreb: Obrazovni centar za jezike i Latina et graeca. Str. 28–33.

IZVORI

- *Izveštaj državne klasične gimnazije u Splitu za školsku godinu 1938-39*. Split: Štamparsko poduzeće Novo doba.
- Nacrt novog nastavnog plana i programa za više gimnazije. 1955. *Prosvjetni vjesnik*, god. 8, izvanredno izdanje.
- Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji (1849/2011). *Anali za povijest odgoja*, vol. 10: 119–182. Prev. Vlasta Švoger.
- *Pogled na ispite zrelosti koji su se obdržavali na Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Požegi* (1873./74. do 1902./3). 1903. Požega: Društvo za potporu siromašnih učenika Kr. gimnazije požeške.
- Pravila o nižem tečajnom ispitu u realnim i klasičnim gimnazijama i realkama. 1932. U: *Pravila o nižem i višem tečajnom ispitu i učiteljskom diplomskom ispitu*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije.
- Pravila o višem tečajnom ispitu u realnim i klasičnim gimnazijama i realkama. 1932. U: *Pravila o nižem i višem tečajnom ispitu i učiteljskom diplomskom ispitu*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije.
- Pravila o višem tečajnom ispitu u realnim i klasičnim gimnazijama i realkama. 1936. U: *Pravila o nižem i višem tečajnom ispitu, o učiteljskom diplomskom ispitu i polaganju privatnih i dopunskih ispita*. Beograd: Izdanje jugoslavenskog profesorskog društva.

- Pravilnik o polaganju ispita zrelosti na gimnazijama i klasičnim gimnazijama. 1951. *Prosvjetni vjesnik*, god. 4, br. 3: 1–4.
- Pravilnik o uvjetima, načinu i postupku polaganja završnog ispita u programima usmjerenog obrazovanja za stjecanje stručne spreme od prvog do petog stupnja. 1986. *Narodne novine*, br. 55: 1125–1127.
- Pravilnik o polaganju mature i završnog ispita. 1994. *Narodne novine*, br. 29.
- *Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama*. 1936. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije.
- Propis o obdržvanju ispita zrelosti na hrvatsko-slavonskih gimnazijah, 1888. *Službeni glasnik* 29. veljače 1888.
- Propisi za ispite zrelosti u gimnazijama i realnim gimnazijama Kraljevina Hrvatske i Slavonije. 1910. Zagreb: Trošak i naklada Hr.-slav.-dalm. zemaljske vlade.
- *Prosvetni šematizam Kraljevine Jugoslavije. Knjiga II Srednja nastava*. 1932. Zagreb: Ćirilometodski zavod.
- *Socijalistički i samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja u SR Hrvatskoj 1974.–1975*. Zagreb: Školske novine.
- Uputstvo o završnom ispitu na gimnazijama, 1961. *Prosvjetni vjesnik*, god. 14, br. 3: 53 i 54.
- Uputstvo o završnom ispitu na gimnaziji. 1962. *Prosvjetni vjesnik*, god. 15, br. 8: 101–103.
- Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941. knjiga I, Nezavisna Država Hrvatska. Ur. A. Mataić. 1941. Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli.

CONCEPTS OF THE MATURA EXAM AND CROATIAN LANGUAGE IN THE EXAMS IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES

SUMMARY

The matura exam has existed in the Croatian school system since the mid-nineteenth century. Initially, it was taken at the end of secondary education as a prerequisite for continuing studies at university, and later it also became the formal completion of secondary schooling. From its introduction into the education system to the present day, the concepts of the exam have changed. The Croatian language has been a compulsory subject in the matura exam from its introduction to the present, with the exception of the period following the reform of secondary education in the 1970s. The aim of this paper is to explore how the matura examination was taken in Croatian secondary schools up until the introduction of the state matura in 2009, with particular emphasis on the various ways in which the subject Croatian Language was examined. Because the topic is addressed over a long period marked by numerous content-related and conceptual modifications of the matura exam, the focus is placed on the exam and on the forms of Croatian Language examinations at the end of grammar school programmes—initially on the matura exam in classical grammar schools, and subsequently on their successors, including secondary vocationally oriented education and grammar school programmes from the 1990s onwards. The results indicate relatively stable examination concepts with numerous content-related changes, as well as a close connection between general education grammar school programmes and the complexity of the examination concept.

Keywords: matura exam, Croatian Language as a subject in the matura exam, secondary education, nineteenth and twentieth centuries